

GERÇEĞE UYGUN DEĞERE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ: DOST MU YOKSA DÜŞMAN MI?*

Makale Bilgileri

Makale Geliş Tarihi : 27.04.2022

Makale Kabul Tarihi : 13.06.2022

Makale Türü : Araştırma Makalesi

DOI Numarası : 10.55322/mbbakis.1109937

Doç. Dr. R. Şebnem YAŞAR**

Bibliyografik Bilgiler

Yaşar, Ş. (2023). “Gerçeğe uygun değere eleştirel bir bakış: dost mu yoksa düşman mı?” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 68, Sayfa : 109-126) <https://doi.org/10.55322/mbbakis.1109937>

ÖZ

Finansal tabloların temel amacı, kullanıcılara doğru ve faydalı bilgiyi zamanında sağlamaktır. Bu nedenle tablolarda yer alan tutarların mümkün olduğunca bir varlığın veya yükümlülüğün gerçek değerini yansıtması istenmektedir. Geleneksel muhasebe sistemleri, tarihi maliyetlerin finansal tablolarda kullanılmasını desteklemektedir. Tarihi maliyetlerin objektiflik ve kesin kanıtlara dayanmaları gibi avantajları vardır. Ancak tarihi maliyetler, unsurların gerçek durumunu çoğu kez yansıtmadıkları için faydalı bilgi sağlama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, varlık ve yükümlülüklerin değerlendirilmesinde ağırlıklı olarak gerçeğe uygun değer yaklaşımı kabul edilmiştir. Gerçeğe uygun değer, kısaca bir varlık veya borcun piyasa değeri olarak tanımlanabilmektedir.

Gerçeğe uygun değer yaklaşımını savunanlar, finansal bilginin faydasını artırarak finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaçlarını daha iyi karşılayan, finansal inovasyonun gereklerine daha iyi cevap veren ve işletmenin finansal durumunu ve performansını daha doğru ve şeffaf bir şekilde yansıtan bir yöntem olduğunu öne sürmektedirler. Öte yandan, gerçeğe uygun değeri eleştirenler ise finansal sistemde yapay dalgalanmalar oluşturarak finansal krizlere önemli ölçüde katkıda bulunduğunu, şirketlerin finansal performansında oynaklığı arttırdığını ve yöneticiler tarafından manipülasyona açık bir ortam hazırladığını iddia etmektedir. Bu iki uç görüşün hiçbiri tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Bu

* Bu çalışma, 25-27 Kasım 2021 tarihlerinde MÖDAVICA 2021 - 18. Uluslararası Muhasebe Konferansı'nda sunulan bildirinin yeniden düzenlenerek genişletilmiş halidir.

** Dokuz Eylül Üniversitesi, sebnem.yasar@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6173-5148

çalışmanın amacı, gerçeğe uygun değer uygulamasının sağladığı faydalara ve oluşturduğu sorunlara kapsamlı bir bakış sağlamaktır. Bu doğrultuda, gerçeğe uygun değer teorik altyapısı incelenerek, avantajları ve dezavantajları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gerçeğe Uygun Değer, Muhasebe Teorisi, UFRS 13, Değerleme.

JEL Kodları: M40, M41

A CRITICAL VIEW OF FAIR VALUE: IS IT A FRIEND OR A FOE?

ABSTRACT

The main purpose of financial statements is to provide users with accurate and useful information on time. For this reason, the amounts in the tables are required to reflect the actual value of an asset or liability as much as possible. Traditional accounting systems support the use of historical costs in the financial statements. Historical costs have advantages such as objectivity and reliance on concrete evidence. However, historical costs are insufficient to provide useful information as they often do not reflect the true state of the items. In this context, fair value approach was predominantly adopted in measuring assets and liabilities. Fair value can be defined as the market value of an asset or a liability.

Advocates of the fair value approach argue that, it is a method that can better meet the needs of users of financial statements by increasing the utility of financial information, respond better to the requirements of financial innovation, and reflect the financial position and performance of the enterprises more accurately and transparently. Opponents of fair value, on the other hand, argue that it is a method that creates artificial fluctuations in the financial system and contributes significantly to the financial crisis, increases the volatility of financial performance of the firms and creates an environment open for manipulation by managers. The purpose of this study is to provide a comprehensive overview of the benefits and drawbacks of fair value application. In this context, the theoretical background of fair value is examined and its advantages and disadvantages are discussed.

Keywords: Fair Value, Accounting Theory, IFRS 13, Valuation.

JEL Codes: M40, M41

1. GİRİŞ

Muhasebenin temel amaçlarından biri, işletmenin gerçekleştirdiği finansal işlemleri ölçmektir. Görünürde basit olan bu faaliyet, muhasebe mesleğinin ilk günlerinden beri önemli tartışmalara konu olmuştur (Whittington, 2015: 220). Hangi ölçüm temelini kullanılması gerektiğine ilişkin bu tartışmalar sonucunda iki görüş ön plana çıkmıştır. Bunlar tarihi maliyet esası ve gerçeğe uygun değerdir. Bu tartışmalardan tarihi maliyet esasının galip çıkmasında Amerikan Muhasebe Derneği'nin (American Accounting Association - AAA) rolü büyüktür. AAA Yönetim Kurulu tarafından 1936'da yayınlanan "Kurumsal Raporları Etkileyen Muhasebe İlkelerine İlişkin Bir Bildiri Taslağı"

(A Tentative Statement of Accounting Principles Affecting Corporate Reports), tarihi maliyet esasını savunan bir metin niteliğindedir ve muhasebenin özünde “bir değerlendirme süreci değil, tarihi maliyetlerin ve gelirlerin mevcut ve sonraki mali dönemlere tahsisi süreci” olduğu vurgulanmaktadır (AAA, 1936: 188). Yine AAA tarafından 1940 yılında yayınlanan ve Paton ve Littleton tarafından kaleme alınmış, Kurumsal Muhasebe Standartlarına Giriş (An Introduction to Corporate Accounting Standards) adlı 3 no’lu monografi, tarihi maliyet esasını savunan bir çalışmadır ve hem muhasebe uygulamalarını hem de muhasebe eğitimini önemli ölçüde etkilediği pek çok yazar tarafından ifade edilmektedir (Sterling, 1970: 289; Ijiri, 1980: 620; McDonough vd., 2020: 303; Zeff, 2018: 45). O kadar ki, Sterling (1970: 289) bu çalışmayı “muhasebecilerin teorik İncili” olarak tanımlamıştır.

Ölçüm esası olarak tarihi maliyetlerin kullanılması, çoğu varlık ve yükümlülüğün raporlanmasında uzun yıllar boyunca baskın uygulama olarak kalmasına rağmen, gerçeğe uygun değer muhasebesi, birçok muhasebe teorisyeni için çekici bir kavram olma özelliğini kaybetmemiş, Staubus (1961) ve Chambers (1964) gibi yazarlar finansal raporlamada çıkış değerlerinin kullanılmasını savunmuşlardır. Sonuç olarak hem Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu’nun (International Accounting Standards Board – IASB) hem de Finansal Muhasebe Standartları Kurulu’nun (Financial Accounting Standards Board – FASB) çalışmaları gerçeğe uygun değer muhasebesine geçişi sağlamıştır. Finansal tablolarda gerçeğe uygun değer ölçümlerinin gerekli olduğu veya izin verildiği çok sayıda unsur vardır ve Uluslararası Finansal Raporlama Standardı (UFRS) 13 - Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü bir rehber görevi görmektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen ölçüm esası tartışmaları yine de sonlanmamıştır. Gerçeğe uygun değer açıklamalarının faydaları konusunda tüm taraflar hemfikir olsa da özellikle muhasebeleştirilen kalemlerin gerçeğe uygun değer ölçümleri ve yeniden değerlendirme kazanç ve kayıplarının ele alınması konularındaki görüşler önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

Finansal tablolar, muhasebe sürecinin sonunda ortaya çıkan ürünlerdir ve ürünler tasarımlarına ve buna bağlı olarak müşteriye ne kadar iyi hizmet ettikleriyle ve ne kadar fayda sağladıklarıyla değerlendirilirler. Finansal tabloların müşterileri “yatırımcılar” olarak tanımlandığında, hangi ürün özelliklerinin -gerçeğe uygun değer veya tarihi maliyet esası- müşteriye fayda sağladığını veya hüsrana uğrattığını belirlemek gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, gerçeğe uygun değer muhasebesinin üstün taraflarını ve uygulamasında ortaya çıkan sorunları ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, gerçeğe uygun değer muhasebesine yöneltilen eleştiriler ve bu eleştirilere verilen cevaplar, sistemin teorik altyapısı bağlamında ele alınmıştır.

2. GERÇEĞE UYGUN DEĞERİN ARGÜMANLARI

Gerçeğe uygun değer “Ölçüm tarihinde piyasa katılımcıları arasındaki olağan bir işlemde bir varlığın satışından elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyat” olarak tanımlanmaktadır (UFRS 13, p. 8). Bu tanımdan yola çıkılarak gerçeğe uygun değer, aktif bir piyasada gerçekleşen varsayımsal bir işlemde oluşacak çıkış değeri olduğu söylenebilir. Gerçeğe uygun değer, iki kritik unsura dayanmaktadır. Bunlardan birincisi “olağan bir işlem”, ikincisi ise “piyasa katılımcıları”dır. Olağan işlem, “varlık ve yükümlülüklerin ölçüm tarihinden önce bir süre piyasa etkilerine maruz kaldığını ve bu varlık ve yükümlülükleri içeren işlemler için normal ve alışılmış pazarlama faaliyetlerinin gerçekleşmesine olanak sağlandığını varsayan bir işlemdir” (ACCA). Dolayısıyla olağan işlemin değerlendirme gününde yapılması

nın zorunlu olmadığı söylenebilir. Tanımın ikinci önemli bileşeni piyasa katılımcılarıdır. Standart, alıcı ve satıcıların zorunluluktan değil özgür iradeleriyle işlem yaptığını, dolayısıyla ekonomik faydalarını en üst seviyeye çıkarma güdüsüyle hareket ettiklerini varsaymaktadır. Bu varsayım, gerçeğe uygun değer tanımının çıkış fiyatı olarak yapılmasını sağladığı için önemlidir.

Tanım varsayımsal işlemlere imkân tanıdığı için, gerçeğe uygun değerın aktif bir piyasada yakın zamanda yapılan bir işleme dayanması gerekmemekte, tahminlerle belirlenebilmektedir. Varsayımsal bir işlemin fiyatı, karşılaştırılabilir bir varlığın fiyatında ayarlamalar yapılarak belirlenebileceği gibi bir modele de dayandırılabilir. Bir modelin kullanılması durumunda, modelde kullanılan varsayımlar veya girdi verileri gözlemlenebilir veya gözlemlenemeyebilir. Bütün bunlar potansiyel olarak gerçeğe uygun değer ölçümünün güvenilirliğini etkileyen unsurlardır. Bu nedenle standart, gerçeğe uygun değer ile ölçülen kalemlerin üç kategoriye ayrılmasını ve bunların dipnotlarda açıklanmasını gerektirmektedir. Seviye 1 girdileri aktif piyasalardan elde edilmekte ve en güvenilir ölçütler olarak görülmektedir. Seviye 2 girdileri, benzer varlık veya yükümlülükler için kote edilmiş piyasa fiyatları ve faiz oranları ya da getiri eğrileri gibi kote edilmiş fiyatlar dışındaki gözlemlenebilir girdilerdir. Seviye 3 ise, teorik modeller gibi gözlemlenemeyen girdilere dayanmakta ve yalnızca Seviye 1 veya Seviye 2 girdileri mevcut olmadığında kullanılabilir.

Muhasebe düzenlemelerinin ölçüm şeklinin yanı sıra ölçüm zamanını, yani hem ilk ölçümü hem de sonraki ölçümleri göz önünde bulundurması gerekmektedir. Muhasebe sisteminde ilk muhasebeleştirme sırasında, bir kalem tipik olarak giriş fiyatıyla ölçülür. Bununla birlikte, muhasebe düzenlemeleri esas olarak, ilk muhasebeleştirmeden sonraki ölçümlere dair rehberlik yapmaktadır. Finansal tablolarda bir unsurun başlangıçta nasıl ölçüleceğine dair fikir ayrılıkları olsa da en büyük tartışmalara neden olan konu sonraki ölçümlerdir (McDonough vd., 2020: 305). Örneğin, bir banka için finansal tablolarda kredilerin gerçeğe uygun değerlerinin korunması konusu, kredilerin ilk ölçümlerinin gerçeğe uygun değer üzerinden yapılıp yapılmaması konusundan daha büyük tartışmalar yaratmaktadır. Başlangıçta giriş fiyatı üzerinden ölçülen bir varlık veya borcun, raporlama dönemi sonunda gerçeğe uygun değer üzerinden yeniden ölçülmesi durumunda, değer değişikliğinin finansal tablolara kaydedilmesi gerekmektedir. Bu durumda gerçeğe uygun değer muhasebesinde üç seçenek bulunmaktadır. Bunlar, net gelirin (kar veya zararın) bir bileşeni olarak kaydetmek, diğer kapsamlı gelirin bir bileşeni olarak kaydetmek veya doğrudan özkaynaklara yansıtmaktır. Bu bağlamda, gerçeğe uygun değerle raporlanan kalemlerin gerçekleşmemiş kazanç ve kayıpların işletmenin dönem kar veya zararını etkileme potansiyelleri nerede sınıflandırıldıklarıyla doğrudan bağlantılıdır.

3. TARİHİ MALİYET ESASINA KARŞI GERÇEĞE UYGUN DEĞER

Tarihi maliyet esası, amortisman, itfa ve değer düşüklüğü hesaplamalarıyla sonraki ölçümlerin yapıldığı bir giriş fiyatı ölçüm sistemine dayanmaktadır. Gerçeğe uygun değer muhasebesinin tarihi maliyet muhasebesiyle tam bir zıtlık içinde olmasını sağlayan noktalardan bir tanesi, bir çıkış işlemi olmaksızın çıkış değerlerinin tahakkuk edilmesidir (Penman, 2007: 34).

Bu iki yöntem arasındaki en çarpıcı ayırım noktalarından bir diğeri, finansal durum tablosu ve kar-zarar tablosunun işlevinde kendini göstermektedir. Gerçeğe uygun değer ölçümüne geçiş, finansal durum tablosunun rolünün varlık ve yükümlülüklerin değerinin ölçülmesi, gelir tablosunun rolünün ise hesap

dönemi boyunca varlıkların ve yükümlülüklerin değerlerindeki değişiklikleri yansıtmak olduğu inancını yansıtmaktadır (Ronen, 2008: 184).

Tarihi maliyet esasına göre, kar veya zarar tablosu, işletme ile girdi ve çıktı piyasaları arasında gerçekleşmiş işlemleri ve bu işlemler sonucunda elde edilen geliri özetlemesiyle yatırımcılara bilgi aktarmanın temel aracıdır (Ronen, 2008: 184). Bu anlamıyla, işletmenin mal/hizmet piyasalarında yaptığı işlemlerdeki başarısını ve yeterliliğini raporlamaktadır (Penman, 2007: 36). Dolayısıyla, bir dönemde oluşan kar (ya da zarar), gelecekteki kar (ya da zarar) tahmininde kullanılabilir. Gerçekleşmiş işlemlerin ve gelecekteki nakit giriş ve çıkışlarının tahakkuku, bilançoda varlıkların ve yükümlülüklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Gerçeğe uygun değer muhasebesinde ise, kar veya zarar tablosu değil finansal durum tablosu tüm varlık ve yükümlülükleri hissedarlara olan değeri üzerinden raporlayarak yatırımcılara bilgi aktaran temel finansal tablo haline gelmiştir. Kar veya zarar tablosu ise işletmenin bir dönemdeki değer değişikliğini, yani yönetimin hissedarlara değer katma konusundaki başarısını ve yeterliliğini raporlamaktadır (Penman, 2007: 36). Bir başka ifadeyle gelirler (ya da giderler), gerçeğe uygun değer ölçümlerinin yan ürünüdür ve değerlerin tesadüfi hareketlerine dayandıkları ölçüde gelecekteki değer değişikliklerini dolayısıyla gelecekteki karı (ya da zararı) öngörme potansiyelleri azalmaktadır (Ronen, 2008: 184). Öte yandan, kardaki dalgalanmalar risk değerlemesi açısından bilgilendiricidir.

3. GERÇEĞE UYGUN DEĞER ÜZERİNE TARTIŞMALAR: ELEŞTİRİLER VE CEVAPLAR

Gerçeğe uygun değer, idealize edilmiş bir piyasa kavramına yani piyasaların eksiksiz ve tam rekabet dengesi içinde olduğu görüşüne dayanmaktadır. Bu piyasa koşullarında, tam bilgiye dayanan benzersiz bir piyasa fiyatı her varlık ve yükümlülük için mevcuttur ve bu fiyatın muhasebede değerlendirme ölçütü olarak kullanılmasında bariz bir çekicilik bulunmaktadır. Ancak bu ortam sadece idealize edilmiş bir dünyayı temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda finansal raporlama açısından da herhangi bir anlamı yoktur. Bunun sebebi, tanım gereği, tam ve mükemmel piyasalarda faydalı bilginin maliyetsiz bir şekilde herkes tarafından gözlemlenebilmesidir (Bromwich, 1977: 592; Hitz, 2007: 336; Plantin vd., 2008a: 436). Finansal raporlamaya, asimetric bilgi ve işlem maliyetleri başta olmak üzere gerçek dünya piyasalarının eksiklikleri nedeniye ihtiyaç duyulmaktadır (Hitz, 2007: 337).

Gerçekte piyasalar kusurlu ve eksiktir ve bu nedenle tüm varlıklar ve yükümlülükler için ideal piyasa fiyatları mevcut değildir. (Barth & Landsman, 1995: 100; Whittington, 2010: 104, Whittington, 2015: 221; Bromwich, 1977: 592; Hitz, 2007: 336). Bu bağlamda, gerçeğe uygun değere yönelik eleştirilerin odağında “belirli bir piyasanın ne kadar etkili olduğu” sorusu yer almaktadır (Hayoun, 2019: 70; Whittington, 2015: 221). Gerçeğe uygun değer “derin ve likit piyasalar bağlamında” herkes tarafından en iyi ölçüm temeli olarak kabul edilmektedir. Derin ve likit olmayan piyasa koşullarında ise şüpheli hale geldiği ve güvenli tarihi maliyet esasını limanının gerekli olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır (Hayoun, 2019: 70). Gerçeğe uygun değere yapılan açık veya üstü kapalı eleştiriler, öncelikle piyasa koşullarının bir türevi olarak uygulanabilirlik kapsamına odaklanmaktadır. Bu nedenle gerçeğe uygun değer ile ilgili endişeler kavramsal bir sorun olarak değil, uygulamadan kaynaklı sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada gerçeğe uygun değer muhasebesine yöneltilen eleştiriler; finansal piyasaların yapısal ku-

surları, fiyatlarda oluşan yapay dalgalanmalar ve bulaşma etkisi, çıkış değerinin güvenilirliği ve doğrulanabilirliği, karda dalgalanma, ihtiyatlılıktan uzaklaşma, birlikte değer üreten varlıklar düzeyinde uygulanabilirliği, anlaşılabilirliğin azalması ve hatalı yönetsel kararlar olmak üzere 8 başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar altında, önce yöneltilen eleştiriler sonrasında ise gerçeğe uygun değer savunucuları tarafından bu eleştirilere verilen cevaplar yer almaktadır.

3.1. Finansal Piyasaların Yapısal Kusurları

Gerçeğe uygun değer teorisinde finansal piyasaların etkin olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayım teknik olarak, söz konusu varlıkla ilgili tüm bilgilerin kote edilen fiyatlara yansımış olduğu anlamına gelmektedir. Ancak piyasa fiyatları ya da uzun vadeli bir faiz oranıyla bir varlığın beklenen getirilerinden hesaplanan tutar, varlığın temel değerine yakın bir tutar olmayabilmektedir. Bu durum, küçük piyasa kusurlarının veya tipik bilgi asimetrisinin değil, finansal piyasaların diğer piyasalardan farklı özelliklere sahip olmasının doğrudan bir sonucudur (Boyer, 2007: 781). Finansal piyasalar, satın alma öncesinde bilgi edinilebilen “araştırma mallarının” ve satın alma sonrasında bilgi edinilebilen “deneyim mallarının” aksine, psikolojik faktörlerden etkilenen, satın alma öncesi ve sonrasında bilgi edinilebilmesi güç olan “güven mallarının” işlem gördüğü pazarlardır ve gelecekle ilgili beklentiler tarafından yönlendirildikleri için doğaları gereği değişkendir (Spencer, 2000: 8; Şener, 2012: 182). Dolayısıyla, piyasa aktörlerinin stratejik davranışları, bir varlığın piyasa değerini temel değerinden uzaklaştırabilmektedir. Bu durum, işleyiş açısından finansal piyasaları diğer piyasalardan ayıran çok önemli bir farktır.

Bir yatırımcının bir hissenin değerini belirlerken faydalanabileceği iki farklı bilgi kaynağı bulunmaktadır. Yatırımcı, şirketten gelecekte beklenen kar akışının (temettülerin) bugünkü değerini hesaplayarak şirketin temel değerini tahmin edebilir ya da diğer yatırımcılar tarafından yapılan değerlemelerin bir araya gelmesiyle oluşan mevcut piyasa fiyatının faydalı bilgi sağladığını varsayar (Orléan, 2014). Birinci değerlendirme şeklinde, her yatırımcı, borsa değerlemesinden çok kendi değerlemesini dikkate alır ve yapılan tüm tahminlerin toplamı, kote edilen şirketin temel değerinin eşdeğerini sağlar. Ancak belirsizlik arttığında, yatırımcılar ortalama piyasa fiyatına kendi değerlemelerinden daha fazla ağırlık verme eğilimine girer. Bu durumda, bir eşik değere kadar, şirketin temel değeri bir merkez değer olmaktan çıkar ve fiyatlar, yatırımcıların aşırı karamsar ve aşırı iyimser görüşlerini ifade eden iki zıt değer etrafında salınır. Bu noktada finansal piyasalar, faydalı bilginin toplanmasında güvenilir bir kaynak olmaktan çıkar. Bu durum, yatırımcıların artık hisse senetleri üzerinde herhangi bir kişisel değerlendirme yapmaya çalışmadıkları, bunun yerine tamamen piyasa fiyatlarına güvendikleri ve piyasaya giderek daha da azalan miktarda bilgi aktardıkları gerçeğinin doğrudan bir sonucudur (Boyer, 2007: 782). Özetle, finansal piyasalarda oluşan değerlerin temel kaynağı, bir dizi belirsiz olay hakkındaki dağınık beklentilerdir ve bu beklentiler nadiren temel değere yaklaşır. Bu nedenle varlıkların değerlendirilmesinde piyasa fiyatlarının kullanılmasının, şirketin uzun vadeli ekonomik değeri ile mevcut finansal kotasyon arasında kalıcı bir farklılık oluşturma potansiyeli eleştirilmektedir (Boyer, 2007: 802).

Bu iddiaya karşılık, gerçeğe uygun değerlerin geleneksel tarihi maliyetlere dayalı rakamlara kıyasla firma değerinin daha doğru göstergeleri olduğunu savunanlar da vardır. Ampirik bir perspektiften bakıldığında, bir firmanın değerinin, varlıkların tarihi maliyetlerinden ziyade piyasa değerleri ile daha yakından ilişkili olduğuna dair tutarlı kanıtlar vardır (Barth vd., 2001; Landsman, 2006; Magnan, 2009).

Gözlemlenen piyasa fiyatlarının zaman zaman temel değerlerden sapması muhtemeldir. Ancak, tarihi maliyetler de varlıkların mevcut temel değerini yansıtmamaktadır. Dolayısıyla gerçeğe uygun değerleri kullanmamak bu soruna çözüm getirmemektedir. Burada cevaplanması gereken soru bu problemle nasıl başa çıkılacağıdır. Bu nedenle, her koşulda gerçeğe uygun değerleri kullanmak ve bu bilgiyi varlıkların temel değerleri hakkında ek açıklamalarla desteklemek en uygun çözüm olabilir (Laux & Leuz, 2009: 828).

3.2. Fiyatlarda Oluşan Yapay Dalgalanmalar ve Bulaşma Etkisi

Gerçeğe uygun değer muhasebesinin işlem fiyatlarına aşırı dalgalanma enjekte edip etmediği, bir başka deyişle sistemin özündeki bir durumu yansıtmaktan ziyade sadece bir muhasebe modelinin sonucu olan içsel bir dalgalanma ya da volatilité kaynağının ortaya çıkmasına yol açıp açmadığı, tartışılan bir diğer konudur (Plantin vd., 2008a: 3). Finansal piyasaların yapısal özellikleri sistemin temelinden kaynaklanan fiyat dalgalanmaları yaratabilmektedir. Ancak bazı durumlarda sistemsel unsurlarla açıklanamayan yapay fiyat dalgalanmaları oluşmakta ve gerçeğe uygun değerlerin bu durumu tetiklediği ileri sürülmektedir.

Gerçeğe uygun değer muhasebesinde bir şirketin varlıklarının değeri, diğer şirketlerin varlıklarını satmayı başardığı fiyatlara bağlıdır. Özellikle finansal kriz zamanlarında fiyatlar, piyasadaki aktif alıcılarda mevcut olan likidite miktarını yansıtır hale gelir ve varlığın temel değerinin göstergesi olmaktan uzaklaşır (Allen & Carletti, 2008: 359). Mevcut piyasa fiyatlarındaki düşüşler, varlıklarda değer düşüklüğü oluşturur. Bu durum sonucunda bazı şirketlerin varlıklarını temel değerlerinin altında fiyatlarla satmak zorunda kalmaları, piyasa fiyatlarını aşağıya çekmekte ve bu zorunlu satışlar sonucunda oluşan fiyatlar varlıklarını gerçeğe uygun değerle değerlemek zorunda olan diğer şirketleri de etkilemektedir (Allen & Carletti, 2008: 360; Plantin vd., 2008a; Laux & Leuz, 2009: 829; Magnan, 2009: 199). Bu satışlar sonucu, gözlemlenen işlem fiyatları ekonomik sistem tarafından gerekçelendirilenden daha fazla düşmekte ve bu durum diğer şirketler, özellikle de varlığa tutunmayı seçenler üzerinde olumsuz bir etki yapmaktadır. Bu olumsuz sonucu öngören bir şirket, varlığı satarak fiyat düşüşünden daha az etkilenme gayreti içine girse de bu satış sadece fiyat düşüşünü artırmaya hizmet edecektir. Özetle, likidite azlığı koşulları altında gerçeğe uygun değer muhasebesi, bozulmuş değerlerin özellikle finansal kurumların bilançolarına yayılmasını kolaylaştırmakta, finansal kırılganlık yaratmakta ve potansiyel olarak başarısızlık bulaşmasına neden olmaktadır (Allen & Carletti, 2008: 377; Magnan, 2009: 202; Laux & Leuz, 2009: 832; Erkuş & Akcan, 2013: 233).

Plantin vd. (2008a) gerçeğe uygun değerlerin etkisini Millenium Köprüsü örneğiyle anlatmaktadır. Londra'daki Millenium Köprüsü 2000 yılındaki milenyum kutlamalarının bir parçası olarak diğer asma köprülerde bulunan uzun destek sütunları olmaksızın yenilikçi bir "yanal süspansiyon" tasarımı kullanılarak inşa edilmiş bir yaya köprüsüdür. Köprü'nün açılışının yapıldığı günde yüzlerce kişi köprüye yönelmiş, ancak köprü sallanmaya başlamış, sallanmanın şiddetinden birçok kişi yan korkuluklara tutunmak zorunda kalmıştır. Köprü kapatılmış ve bu durumun sebebi araştırılmaya başlanmıştır. Köprüdeki insanlar uygun adım yürüyen askerler değildir. Dolayısıyla rastgele yürüyen yüzlerce kişi içinde bazılarının sola salınmasıyla oluşan etki, diğerlerinin sağa salınması ile dengelenmelidir. Ancak, insanların çevrelerine nasıl tepki verdikleri hesaba katıldığında başka bir tablo ortaya çıkmaktadır. Köprüdeki yayalar, köp-

rünün hareket şekline tepki vermiş, köprü hareket ettiğinde dengede durabilmek için doğal bir refleksle duruşlarını ayarlamışlardır. Herkesin “aynı anda” duruşunu ayarlamasıyla oluşan senkronize hareket, üzerinde durdukları köprüyü itmiş ve köprüünün hareketini arttırmıştır. Köprüdeki artan hareket, insanların duruşlarını daha sert bir şekilde ayarlamasına yol açmış, sonuçta sallantı daha da artmıştır. Başka bir deyişle, köprüünün sallanması kendi kendine beslenmiş, ilk şok (örneğin, hafif bir rüzgâr) gerçekleşikten uzun bir süre sonra bile sallantı güçlenerek devam etmiştir (Plantin vd., 2008a: 4).

Finansal piyasalar, bireylerin çevrelerinde olup bitenlere tepki verdiği ve bireylerin eylemlerinin sonuçları doğrudan etkilediği ortamın en iyi örneğidir. Millenium Köprüsü'nün üzerindeki yayalar fiyat değişikliklerine tepki veren aktörler, köprüde oluşan hareketler ise piyasadaki fiyat değişiklikleri gibidir. Fiyat değişiklikleri piyasa aktörlerinin tepki göstermelerine neden olmakta, piyasa aktörlerinin tepkileriyle hareket eden fiyatlar daha fazla tepki oluşturmakta ve bu durum böyle devam etmektedir. Fiyatlar, ekonomik aktörlerin eylemlerini tetiklerken, aynı anda ekonomik aktörlerin eylemlerini de yansıtmaktadır (Plantin vd., 2008a: 4). Gerçeğe uygun değer muhasebesi, herhangi bir fiyat değişikliğinin hemen bilançoda görünmesini sağlamaktadır. Yani piyasadaki fiyat değişimlerinde şirketler, özellikle bankalar, daha sık pozisyon değişikliği yapmakta ve piyasaya göre kendilerini ayarlamaktadırlar ve gerçeğe uygun değer muhasebesi, tamamının bunu aynı anda yapmasına yol açmaktadır (Plantin vd., 2008a: 4). Özetle, gerçeğe uygun değer muhasebesi uygulayarak şirketler, değişken piyasa koşullarında bile belirli varlık ve yükümlülüklerin cari değerini yeniden değerlendirerek, bu varlık ve yükümlülüklerin değerinde büyük dalgalanmalar yaratma potansiyeline sahiptirler.

Tarihi maliyet esasında bir varlığın piyasa fiyatı tarihi maliyetinin üzerine çıktığında güdü satmak, fiyat düştüğünde ise almak yönündedir. Gerçeğe uygun değer muhasebesinde ise, fiyat yükseldiğinde güdü daha fazla satın almak yönünde oluşmaktadır. Gerçeğe uygun değerden kaynaklanan bu güçlendirici reaksiyon tartışmanın merkezinde yer almaktadır. Fiyatlar düştüğünde, yani aşağı yönlü piyasa koşullarında ise gerçeğe uygun değer muhasebesi şirketler üzerinde ek satış baskısı oluşturarak verimsiz satışlara yol açmakta ve bulaşma etkisiyle birlikte içsel fiyat dalgalanmaları yaratmaktadır (Plantin vd., 2008a: 6).

Gerçeğe uygun değer savunucuları ise, tarihi maliyetlerin kullanılması durumunda yatırımcıların daha sakın olacağına dair herhangi bir ampirik kanıt bulunmadığını öne sürmektedir. Hatta, mevcut piyasa fiyatları veya gerçeğe uygun değer tahminleri piyasaya açıklanmazsa piyasa reaksiyonlarının daha aşırı olması da mümkündür (Laux & Leuz, 2009: 828). Bir başka deyişle, şeffaflık eksikliğinin sorunları daha da kötüleştirme potansiyeli bulunmaktadır. Tarihi maliyet esaslı, fiyat sinyallerini göz ardı etmektedir (Magnan, 2009: 202). Gerçeğe uygun değer ise güncel fiyatları temel alarak kayıpların erkenden fark edilmesini sağlamakta, krize yol açabilecek ya da büyüdüğü takdirde krizi daha şiddetli hale getirebilecek potansiyel sorunların gizlenmesini zorlaştırmakta ve böylece şirketleri uygun önlemleri geç olmadan almaya zorlamaktadır (Laux & Leuz, 2009: 832).

3.3. Çıkış Değerinin Güvenilirliği ve Doğrulanabilirliği

Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve’de faydalı finansal bilginin temel niteliksel özelliklerinden bir tanesi gerçeğe uygun sunumdur ve gerçeğe uygun sunumun gereklerinden biri de hatasız sunum olarak belirtilmiştir (K. Ç. p. 2.13). Hatasız sunum, raporlanan bilginin önemli hata ve hileler

içermemesi, kullanılan sürecin hatasız olarak seçilmiş ve kullanılmış olması anlamına gelmektedir (K. Ç. p. 2.18). Bir başka deyişle, tablolarda yer alan bilgilerin güvenilir ve doğrulanabilir olması gerekliliğini ifade eder.

Gerçeğe uygun değer muhasebesi, güvenilir kaynaklar kullanılarak bir varlığın satın alma fiyatının ve ilgili edinme maliyetlerinin tam olarak ne olduğunu doğrulamanın mümkün olduğu tarihi maliyetle çarpıcı bir karşıtlık oluşturmaktadır (Magnan, 2009: 196). Etkin ve şeffaf piyasalardan elde edilen değerlerin en doğru ölçüt olduğunu herkes kabul etmektedir. Ancak gerçeğe uygun değer hiyerarşisinde aşağı indikçe, takdir yetkisinin kullanımı ve finansal modellerin karmaşıklığı artmaktadır. Gözlemlenen piyasa fiyatlarına dayanan Seviye 1 ölçütleri objektif olarak değerlendirilebilmekte ve dolayısıyla güvenilirlik eşliğini karşılamaktadır. Bununla birlikte, Seviye 2 ve 3 endişe yaratmaktadır. Seviye 2, gözlemlenen girdi fiyatları ile ölçülen varlık veya borcun değeri arasındaki öngörülebilir ilişkilere dayalı gerçeğe uygun değer tahminlerini içermektedir. Bu anlamıyla, Seviye 2 girdileri, güvenilirlik açısından tarihi maliyet sistemi yaklaşımını hatırlatmaktadır (Penman, 2007: 41). Bu türetilmiş ölçütlerin güvenilirlik derecesi, gözlemlenen girdi fiyatları ile tahmini değer arasındaki uyumun derecesine bağlı olacaktır (Ronen, 2008: 186). Ölçüm hataları ve yanlış oluşturulmuş modeller, tahminlerin doğruluğunu tehlikeye atabilse de Seviye 2, Seviye 3 kadar tehlikeli değildir. Seviye 3, raporlayan işletmenin piyasa katılımcılarının varlık veya borcu fiyatlandırmada kullanacağı varsayımlarla ilgili kendi varsayımlarını yansıtan gözlemlenemeyen girdilerin kullanımına izin vermektedir.

Aktif bir piyasası olmayan varlık ve yükümlülüklerin gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesinde karmaşık ve subjektif modellerin kullanılması, yapılan değerlemenin güvenilirliğini ve doğrulanabilirliğini önemli ölçüde azaltmaktadır (Ball, 2006: 13; Watts, 2006: 57; Sellhorn & Stier, 2019: 582; McDonough vd., 2020: 309). Bu durumda yapılan değerlemeler, yönetimin çok sayıda iddiasına, piyasalara ilişkin varsayımlara veya değerlendirme modeli girdilerinin makullüğüne dayamaktadır ve bunların tümü, farklı güvenilirlik ve doğrulanabilirlik seviyelerine sahiptir (Kothari vd., 2010: 255; Sellhorn & Stier, 2019: 573; Magnan, 2009: 196). Değerlerin işletme yönetimi tarafından subjektif olarak belirlenmesi, özellikle bunların uzun vadeli tahminlere dayandırılması, kasıtlı olsun ya da olmasın hem finansal durum hem de kâr zarar tablosunda önemli bozulmalara neden olabilmektedir (Ronen, 2008: 186; Magnan, 2009: 196; Penman, 2007: 41; Özcan & Kepçe, 2021: 34; Özcan, 2022: 114). İşletmelerin kendi varsayımlarını kullanması, önceden belirlenen kar tutarlarıyla sonuçlanan tahminlerin önünü açmakta, rakamların manipüle edilerek yatırımcıların ve kredi verenlerin yanlış yönlendirilme ihtimalini artırmaktadır (Penman, 2007: 41). Özetle, gerçeğe uygun değer tahminlerinin, özellikle Seviye 3 girdilerinin doğrulanamaması, finansal bilginin yatırımcılar açısından faydasını ve ihtiyaca uygunluğunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Hitz, 2007: 339; Sellhorn & Stier, 2019: 582; Penman, 2007: 41).

Bu eleştirilere esas olarak kavramsal çerçevede cevap verilmektedir. Bazı durumlarda, faydalı bilginin sağlanabilmesi için temel niteliksel özellikler arasında bir dengeleme yapılması gerekebilir. İhtiyaca uygun bilgi, yüksek düzeyde bir ölçüm belirsizliği içeriyorsa gerçeğe uygun sunum sağlayıp sağlamayacağı tartışmalı olabilir. Bu durumda, finansal tablolara bu tahminin yansıtılması ve belirsizliklere ilişkin bilgilerin ayrıca verilmesi gerekmektedir (K.Ç. p. 2.22). Firmaların gerçeğe uygun değerleriyle ölçülen kalemler için, ölçümde hangi seviye girdilerinin kullanıldığı, kullanılan değerlendirme teknikleri ve ölçümün duyarlılık analizi dahil olmak üzere kapsamlı açıklamaları dipnotlarda vermeleri gerekmektedir.

dir. Bu bağlamda, ölçüm tahminleri detaylı dipnotlarla desteklenmektedir ve gerçeğe uygun değer bilgilerinin faydası, genellikle finansal tablo kullanıcılarının ilgili dipnotlar yoluyla sağladıkları bilgilerle doğrudan bağlantılıdır (McDonough vd., 2020).

Ayrıca, çeşitli tahminlerde bulunmak finansal tablo hazırlama sürecinin kaçınılmaz bir parçasıdır. Nakit esasının dışında herhangi bir muhasebe yöntemi mutlaka tahminler içerir. Hangi değerlendirme sistemi kullanılırsa kullanılsın, geleceğe yönelik nakit akışları, üretim sürecindeki girdi fiyatları, döviz kurları, faiz oranları, vergi oranları gibi unsurlar tahmin edilecektir. Bu bağlamda, tarihi maliyet esasında da tahminler ve modeller kullanılmaktadır. Kaldı ki, tarihi maliyet esasında değer düşüklüğü testi daha az katıdır ve gerçeğe uygun değer muhasebesinden daha fazla takdir yetkisi sunmaktadır (Laux & Leuz, 2009: 832). Bir yönetici, hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın muhasebe tutarlarını manipüle etmenin bir yolunu bulabilir. Bu nedenle, muhasebe standartları yalnızca izin verdikleri takdir yetkisine göre değerlendirilmemelidir (Barth & Taylor, 2010: 32).

3.4. Karda Dalgalanma

Gerçeğe uygun değer yaklaşımında işletmenin normal faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan gelir ve giderlerin yanı sıra önemli büyüklükte gerçeğe uygun değer kazanç ve kayıpları da ortaya çıkmaktadır. Yeniden ölçüm sonuçlarının doğrudan net kara yansıtılması, yani gerçeğe uygun değer değişimlerinden kaynaklanan gerçekleşmemiş gelirlerin ve giderlerin gelir tablosunda raporlanması kardaki oynaklığı artırmaktadır. Dolayısıyla, gerçeğe uygun değer muhasebesinde, yükselen piyasa koşullarında tarihi maliyet sistemine kıyasla çok daha yüksek kâr tutarlarına ulaşılabilmektedir. Bunun sonucu olarak da düşüş döneminde raporlanan kârda oluşan müteakip azalış daha da dramatik hale gelmekte, dönemler arasında faaliyet sonuçlarında büyük dalgalanmalar görülebilmektedir. (Laux & Leuz, 2009; Magnan, 2009: 198). Özellikle finans sektöründe faaliyet gösteren şirketlerinin bilançoları büyük oranda piyasadaki dalgalanmalardan çok etkilenen finansal araçlardan oluştuğu için, aşağı yönlü piyasa koşullarında oluşan değer düşüklüğü zararları, bu şirketlerin dönemi zararlar kapatmalarına yol açabilmektedir (Parlakaya & Çetin, 2010: 81). İşletmenin varsayımlarıyla oluşturulmuş modellere dayanan verilerin kullanılması, durumu daha da karmaşık hale sokabilmekte, raporlanan sonuçlar geniş bir hata payına veya takdir yetkisine tabi olabilmektedir. Bu durum, işletmenin gelecekteki kârlılığının tahminini de oldukça zorlaştırmaktadır. Kardaki bu oynaklığın yönetimin kontrolü dışında olduğu ve şirketin performansını doğru yansıtmadığı iddia edilmektedir.

Gerçeğe uygun değer muhasebesine ilişkin en yaygın eleştirilerden biri olan kardaki dalgalanmalar, standart koyucular tarafından gerçeğe uygun değer en güçlü yönlerinden biri olarak görülmektedir. Standart koyucular, iş hayatının tekdüze olmadığını, inişler, çıkışlar, dalgalanmalar ve düzensizliklerin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğunu ifade ederek, ortaya çıkan kazanç veya kayıpların normal olduğunu ve bunların olduğu gibi raporlanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca, gerçeğe uygun değer muhasebesi, bir şirketin raporlanan net karını manipüle etme yeteneğini sınırlamaktadır (Arı & Yılmaz, 2015: 152). Bir başka deyişle, karda oluşan dalgalanmalar, yöneticilerin kâr tutarlarını düzgün bir eğilim ile raporlama girişimlerinin ve kar yönetimi amaçlı varlık satışına yönelik teşviklerin azaldığı anlamına gelmektedir (Hague, 2007: 39). Tarihi maliyet esası, kar yönetimi amaçlı varlık satışlarını teşvik edici unsurlar barındırmaktadır. Tarihi maliyet esasında varlıkların değerlerinde oluşan artışlar dönemsel

olarak dikkate alınmadığından bu varlıklar “uygun zamanda” satılarak karın dönemler boyunca istikrarlı bir şekilde raporlanması sağlanabilmektedir. Gerçeğe uygun değer muhasebesinde ise bir dönemde gerçekleşen gerçeğe uygun değer değişikliklerinden kaynaklı kazanç veya kayıplar o dönemin sonunda raporlanmakta, varlığın fiili olarak satışı gerçekleştiğinde satıştan elde edilen kazanç veya kayıp gerçeğe uygun değere dayanmakta, dolayısıyla satışın gerçekleştiği dönemin tablolarında raporlanan kazanç veya kayıp büyük rakamlara ulaşmamaktadır.

Ayrıca, tarihi maliyetler varlıkların değerlerini olduğundan düşük gösterdiğinden, şirketler yakın zamanda değer kazanmış varlıklarını satmayı uygun bulmaktadır. Bir başka deyişle muhasebe değerlerindeki durağanlık varlık değerleri yükseldiğinde şirketleri satışa teşvik etmekte ve tarihi maliyet yöntemi verimsiz satışlara yol açmaktadır (Plantin vd., 2008a: 439; Plantin vd., 2008b: 5; Laux & Leuz, 2009: 829; Arı & Yılmaz, 2015: 149). Bu sorunun uygulamadaki önemi göz ardı edilmemelidir. Gerçeğe uygun değer kötü zamanlarda verimsiz satışlara yol açabilmektedir, ancak tarihi maliyet rejimi özellikle iyi zamanlarda verimsiz hale gelmektedir (Plantin vd., 2008b: 6).

3.5. İhtiyatlıktan Uzaklaşma

Muhasebenin temel ilkelerinden biri olan ihtiyatlılık, finansal tabloların kötü haberleri öngörmesi şeklinde özetlenebilir. Bu bakış açısına göre, bir işlem fiilen sonuçlanmadan önce bir varlığın kalıcı bir değer düşüklüğüne uğradığına hükmediliyorsa veya ekonomik koşullar bir varlığın değerini geri kazanamayacağını gösteriyorsa varlığın değeri kalıcı olarak düşürülür ve bu koşullar değişse bile varlık gelecekte yukarı doğru yeniden değerlendirilemez. Yine ihtiyatlılık perspektifine göre, iyi haberler ancak gerçekleştikten sonra tablolara yansıtılabilir. Örneğin, bir varlığın değerindeki artışın etkisi sadece varlığın gerçekten satılması durumunda şirketin finansal tablolarında yer bulur. Buna karşılık, gerçeğe uygun değer perspektifinde hem gerçekleşmiş hem de gerçekleşmemiş kayıp ve kazançlar finansal tablolarda muhasebeleştirilmektedir. Ayrıca, önceden değer düşüklüğüne uğramış varlıklar yukarı doğru yeniden değerlendirilebilmektedir. İhtiyatlılığın ortadan kaldırılması, doğrulanamayan gelecekteki nakit akışlarının sermayeye katılmasına yol açmaktadır. Ayrıca, gerçekleşmemiş gerçeğe uygun değer tahminlerini içeren kazançlara dayalı olarak kar payı ödemesi yapmanın önemli maliyetler oluşturabileceği de ileri sürülmektedir (Watts, 2003: 214; Magnan, 2009: 197). Bu durumun kazançların doğru raporlanmasını engellediği, işletmeye ilişkin risk değerlendirmesini bozduğu ve yanlış performans değerlemelerinin önünü açtığı öne sürülerek gerçeğe uygun değer eleştirilmektedir.

Muhasebe literatürü, muhasebenin muhafazakar ve buna bağlı olarak da ihtiyatlı olması gerektiği fikrini büyük ölçüde desteklemektedir. Ancak, öncesinde güvenilir finansal tabloların bir niteliği olarak ele alınan ihtiyatlılık kavramı, 2010 yılında yapılan revizyonlarla IASB ve FASB tarafından kavramsal çerçeveden çıkarılmıştır. Bu değişikliğin gerekçesi, ihtiyatlılığın finansal raporlamanın arzu edilen bir özelliği olmaması, gizli yedekler yaratılması yoluyla finansal tabloların tarafsızlığını yok etme potansiyeli taşımasıdır. Bu bağlamda ihtiyatlılığın kavramsal çerçevede tanımlanması, bu uygulamaları teşvik eden bir unsur olabilecektir (Kaya & Akbulut, 2018: 175). Bu durum önemli tartışmalara yol açmış ve sonuçta ihtiyatlılık kavramı yeni metne (Sürüm 2018’e) dahil edilmiştir. Yeni kavramsal çerçevede gerçeğe uygun sunumun özelliklerinden bir olan tarafsız sunum, finansal bilginin seçiminde ve gösteriminde tarafsızlığın olmadığı sunum şeklinde tanımlanarak (K.Ç., p. 2.15) tarafsızlığın ihtiyatlı davranışla

desteklendiği vurgulanmıştır (K.Ç., p. 2.16).

İhtiyatlılık, pek çok kişi tarafından finansal tabloların güvenilirliğine katkıda bulunan bir unsur olarak düşünülse de her zaman tartışmalı bir kavram olmuştur. İhtiyatlılığın, finansal tabloların sağlanması gereken tarafsız sunumla çelişebileceği de yapılan eleştirilerden biridir. Tarafsızlık ilkesi, gelirlerle giderlere aynı şekilde davranılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda gelirlerin tahakkukunda giderlere kıyasla çok daha yüksek bir doğrulama eşiğinin uygulanması, finansal raporlamada yanlılığa neden olabilmektedir. Ancak, bir başka bakış açısından, tarafsızlık ve ihtiyatlılık birbiriyle çelişen değil birbirini tamamlayan kavramlardır. Finansal tabloların bir şirketin finansal sonuçlarını herhangi bir sistematik önyargı olmaksızın “tarafsız” temsil etmesi arzu edilir. Bu da “iyimser bir önyargının tehlikelerinden kaçınmak, aynı zamanda kötümser bir önyargının eşit derecede zarar verici sonuçlarını ortaya koymamak” anlamına gelmektedir (Cooper, 2015: 2; Barker, 2015: 536). Bu anlamıyla ihtiyatlılık, her açıdan önyargılardan uzaklaşmayı sağlamakta ve tarafsızlığı desteklemektedir.

Gerçeğe uygun değer muhasebesinin, bazı koşullar altında, süreklilik varsayımıyla çelişecek ölçüde fazla ihtiyatlı olabileceğine dair alternatif bir görüş de vardır. Gerçeğe uygun değer çıkış değeri olarak tanımlanması, zımnen işletmenin her raporlama döneminin sonunda varlıklarını aynı anda piyasa fiyatları veya oluşturulmuş modellerden türetilmiş tahmini fiyatlar üzerinden sattığını varsaymaktadır. Tasfiye bilançosunun hazırlanma mantığı bundan çok farklı değildir (Benston, 2008). Bu bakış açısıyla gerçeğe uygun değer muhasebesinin aşırı ihtiyatlı olduğu da iddia edilebilir.

3.6. Birlikte Değer Üreten Varlıklar Düzeyinde Uygulanabilirliği

Finansal varlıklar ve duran varlıklar nitelik olarak farklılık gösterirler. Maddi duran varlıklar ve maddi olmayan duran varlıklar kalemleri arasında potansiyel olarak sinerji bulunurken, bu tür birleştirici etkilerin finansal varlıklar arasında ortaya çıkması pek olası değildir. Bazı varlık kalemleri arasında sinerjinin varlığı, işletme varlıklarının münferit gerçeğe uygun değerlerinin toplamının, birlikte ortaya koydukları faaliyetlerin toplam değerinin iyi bir temsili olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir (Sellhorn & Stier, 2019: 574; Penman, 2007: 40; Hayoun, 2019: 70). Bir varlığın işletmeye katkısı diğer bazı varlıklarla bir ilişkinin sonucu olarak ortaya çıkıyorsa, gerçeğe uygun değer o varlığı ölçmek için uygun olmayabileceği öne sürülmektedir.

Bu eleştiriye cevap standart metninde yer almaktadır. Standart uyarınca, finansal olmayan varlığın gerçeğe uygun değerinin ölçümünde, piyasa katılımcısının bu varlığı en iyi ve en üst seviyede kullanarak veya bu şekilde kullanacak başka bir piyasa katılımcısına satarak ekonomik fayda sağlayabileceği dikkate alınır. Finansal olmayan varlığın en iyi ve en üst seviyede kullanımı, varlığın diğer varlıklarla birlikte grup olarak kullanılmasyla ya da diğer varlık ve borçlarla birlikte kullanılmasyla piyasa katılımcılarına azami değeri sağlayabilir. Bu durumda, söz konusu varlık ve borçların piyasa katılımcılarında bulunduğu ve varlığın bu şekilde kullanıldığı varsayımıyla, varlığın gerçeğe uygun değeri varlığın satışına ilişkin cari bir işlemde oluşacak fiyattır (UFRS 13, p. 31-33). Dolayısıyla, gerçeğe uygun değer ölçümünde, varlıklar arasındaki sinerji etkisi dikkate alınmaktadır.

3.7. Anlaşılabilirliğin Azalması

Gerçeğe uygun değer yaklaşımıyla hazırlanan finansal tabloların anlaşılabilirliği, gerçekleşmemiş kazanç ve kayıpların dahil edilmesinden kaynaklı olarak azalabilmektedir. Finansal tablo kullanıcıları gerçekleşmiş kazanç ve kayıplarla gerçekleşmemiş kazanç ve kayıpları ayırt etmekte, buna bağlı olarak da işletmenin performansını yorumlamakta zorlanabilmektedir. Örneğin, satışlar ve esas faaliyetlerinin kârlılığı açısından iyi bir yıl geçiren bir işletmenin, varlıklardaki değer düşüklüğü nedeniyle düşük kâr, hatta zarar raporlamasının anlaşılması kolay değildir. Penman (2007: 34) bu durumu “kaliteli kar” kavramının kaybolması olarak ifade etmektedir.

İşletmenin finansal borçlarındaki kredi riskinden kaynaklı değişimler bu duruma örnek olarak verilebilir. İşletmenin finansal borçlarının gerçeğe uygun değerlerinde, kendi kredi riskindeki değişikliklerden kaynaklanan herhangi bir değişiklik ayrı olarak muhasebeleştirilmeli ve tablolarda açıklanmalıdır. İşletme, kendi kredi değeri düştüğü için finansal borçlarının gerçeğe uygun değerinin azalması sonucunda kazanç; tam tersi durumda, yani kredi değeri yükseldiğinde ise borçların gerçeğe uygun değeri yükseldiği için gider raporlamaktadır (Novoa vd., 2009: 8; McDonough vd., 2020: 327; Mugan & Hacıhasanoğlu, 2010: 15). Bir başka deyişle, firmanın temel finansal durumu kötüleştikçe borçlar azalmakta, finansal durumu iyileştikçe borçlar artmaktadır ve bu sonuçların yatırımcılara açıklanması zordur (Chasteen & Ransom 2007: 120; McDonough vd., 2020: 327). Bu, kazançlar ve kayıplar, tipik yorumlama mantığının dışında olduğu için eleştirilmektedir.

Gerçeğe uygun değer savunucularına göre ise finansal raporların tablo kullanıcıları tarafından anlaşılabilmesi için varlıkların gerçeğe uygun değer ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Tablo kullanıcıları, işletmenin bilançosunda yer alan bir varlık kaleminin tutarının o varlığın değeri olduğunu ve bu tutarın, varlığın satılması durumunda oluşacak nakit girişinin eşdeğeri olduğunu düşünürler. Tablo kullanıcılarının görmek istedikleri bu bilgi tarihi maliyetler tarafından değil gerçeğe uygun değerler tarafından sağlanmaktadır. Ayrıca, gerçeğe uygun değer muhasebesiyle hazırlanmış finansal tablolar daha karşılaştırılabilir bilgi vermektedir. Tüm kalemler güncel değerleriyle tablolarda yer aldığı için, işlem tarihinden bağımsız olarak benzerlikler ve farklılıklar kolaylıkla anlaşılabilmekte, farklı işletmelerin ya da aynı işletmenin farklı tarihlerde gerçekleştirdiği işlemler arasındaki karşılaştırmalar herhangi bir düzeltmeye ihtiyaç duyulmaksızın yapılabilmektedir (Pamukçu, 2011: 91; Akgün, 2016: 142).

3.8. Hatalı Yönetmel Kararlar

Tarihi maliyet esası, bir dönemdeki gelirlerin ve giderlerin uygun şekilde eşleştirilmesine dayanır ve girdilerin satın alınarak, dönüştürülerek ve çıktıyı oluştururken harcanandan daha yüksek bir tutar karşılığında satılarak oluşan katma değeri yansıtmaktadır. İşletmelerin temel amacı esas faaliyetlerinden kar elde etmektir. Dolayısıyla işletme açısından önemli olan, esas faaliyetlerden ne kadar gelir elde edildiğinin ve bu geliri elde edebilmek için ne kadar gidere katlanıldığının belirlenmesidir. Bu bakış açısıyla varlıkların gerçeğe uygun değerlerindeki değişimler son derece önemsiz bir hal almaktadır.

Gerçeğe uygun değere geçiş, tarihi maliyet esasının güçlü yönü olan esas faaliyetlerden değer yaratımının kaynağının ortadan kalkmasına, sermayenin tahsisine ilişkin olarak uzun dönemde kârlılık düzeyine ve istikrarına zarar verecek bir dizi kararlar alınmasına neden olabilir. Tarihi maliyetler, fiili işlemleri

kaydedip fiili değer yaratımını izlemekte, şirketin tasfiye değerini göstermemektedir. Gerçeğe uygun değer ise, tam tersi stratejiyle her an bir tasfiye değeri vermekte, bir başka deyişle, işletmenin sürekliliğinin fırsat maliyetini, yani varlıkları satmamakla vazgeçilen faydaları yansıtmaktadır. Bu bağlamda gerçeğe uygun değer, işletme varlıklarını, gerçekleşme ihtimali oldukça düşük olan firmanın bugün tasfiye edilmesi durumundaki tutarlarla değerleyerek, değer yaratma sürecini gizlediği ileri sürülmektedir (Boyer, 2007: 802; Ronen, 2008: 186). Bu durum yöneticilerin zaman tercihlerinde ve karar alma sürelerinde değişikliğe neden olarak, kısa vadeli yatırımlara yönelmelerine ya da kısa sürede sonuç verecek faaliyetlere öncelik tanımalarına yol açabilmektedir. Gerçeğe uygun değer muhasebesinin finansal yönetime verdiği öncelik, işletmenin Ar-Ge, insan kaynakları yönetimi gibi kârlılığını uzun vadede gösterebilecek fonksiyonlarının geri plana atılmasına yol açabilmekte ve işletmenin uzun vadeli performansına ve sürekliliğine zarar verebilmektedir (Boyer, 2007: 795).

Gerçeğe uygun değer savunucuları, yöneticilerin aldığı yanlış kararların sorumluluğunun sisteme yüklenemeyeceğini ifade etmektedirler. Başarılı yöneticiler, aldıkları kararların kısa, orta ve uzun vadedeki olası sonuçlarını öngörebilmelidir. Dolayısıyla başarılı bir yönetici işletmeye uzun vadede zarar verme pahasına kısa vadede fayda sağlayacak bir karar almaz. Yöneticiler, kasıtlı ya da değil, yanlış kararlar verebilirler. Bu durumun sorumlusu kullanılan yöntem değil yöneticilerin kendisidir.

Ayrıca, işlem fiyatlarını yansıtan gerçeğe uygun değer, şirketin risk profiline ilişkin daha iyi bilgi vermektedir. Dolayısıyla yatırımcıların daha iyi bir piyasa disiplinine sahip olmaları ve şirketin kararları üzerinde düzeltici önlemlerin alınmasını sağlamaları mümkün olmaktadır. Son yılların muhasebe skandalları, gerçeğe uygun değer muhasebesi taraftarlarının ellerini daha da güçlendirmiştir. Gerçeğe uygun değer muhasebesi, bir firmanın hesaplarının karanlık köşelerine ışık tutarak yöneticilerin şüpheli uygulamalarını engellemektedir. Bu bağlamda, iyi kurumsal yönetim ve gerçeğe uygun değer muhasebesi aynı madalyonun iki yüzü olarak görülmektedir (Plantin vd., 2008a: 2).

4. SONUÇ

Gerçeğe uygun değerın olası problemlerini tartışırken, alternatifini de dikkate almak gerekmektedir. Sisteme ilişkin uygulama sorunlarının bulunması, tarihi maliyetlerin daha iyi olduğunu göstermez. Zaman zaman, gerçeğe uygun değer ihtiyaca uygun bilgileri veremeyebilir, ancak çoğu durumda tarihi maliyetler de faydalı bilgi sağlayamamaktadır. Tarihi maliyet esaslı, geçmiş işlem fiyatlarına dayanmaktadır ve bu nedenle güncel fiyat sinyallerine duyarsızdır. Varlıkların güncel temel değerini yansıtmadığı için verimsiz kararlara neden olur. Gerçeğe uygun değer ise, piyasa fiyatlarını kullanarak tutarları güncel değerlerine getirir, ancak bunu yaparken bu bilgiyi bozar. Bu durumda seçenekler, eski bilgiye dayanmak ya da yeni bilginin bozuk versiyonuna dayanmaktır (Plantin vd., 2008a: 5). Temel değerleri yansıtan güncel bilgilerin çarpıtılmamış, gerçek bir resmine sahip olma idealine ulaşmak mümkün değildir. Nitekim tartışılması gereken konu, tarihi maliyetlere dayalı bir muhasebe sistemi ile gerçeğe uygun değer muhasebesi arasında bir seçim yapmak değildir, çünkü ikincisinin benimsenmesine zaten karar verilmiştir. Dolayısıyla yapılması gereken, gelecekteki olası sorunları önlemek için gerçeğe uygun değerın dezavantajlarını ve zayıflıklarını değerlendirmektir.

Gerçeğe uygun değerın, ulusal organlar ya da Avrupa Birliği gibi uluslararası bir kuruluş tarafından değil uluslararası bir özel kuruluş olan IASB tarafından oluşturulmuş olması, muhasebenin temel amacının

artık ulusal vergi organlarına değil, uluslararası finans topluluğuna hizmet etmek olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Finansal liberalleşme ve küreselleşmeyle birlikte, şirket kavramı, mal/hizmet piyasalarının ve finansal piyasaların rolleri ve muhasebenin amacı büyük bir revizyona uğramıştır. Bu doğrultuda benimsenen gerçeğe uygun değer, muhasebe standartlarının oluşturulmasında finansal piyasaların ve yatırımcıların önceliğini açıkça göstermektedir. Bu nedenle, gerçeğe uygun değer muhasebesi, ekonomik ve sosyal ilişkileri etkileyen bir dizi büyük dönüşümün parçasıdır. Gerçeğe uygun değer, şirket kavramındaki, yöneticiler, kredi verenler ve çalışanlar arasındaki sosyal ittifaklardaki kapsamlı yapısal değişikliklerin yalnızca bir bölümüdür. Artık yöneticilerin temel görevi işletmenin mal/hizmet pazarındaki gücünü optimize etmek değil, yatırımcıların şirketin geleceğine ve kârlılığına güven duymalarını sağlamaktır. Yatırımcı bakış açısı, yani şirketin aynı anda hem yöneticilerin kararlarını kontrol etme hakkına hem de hisselerini satarak ortaklıktan çıkma olanağına sahip olan yatırımcıların mülkiyetinde olan bir tüzel kişilik olması, şirket tanımında ön plandadır. Mal/hizmet piyasalarına kıyasla finansal piyasalar daha baskın durumdadır ve karın, finansal piyasaların gelişimine bağlı olarak çeşitli varlıkların aktif bir şekilde yönetiminden elde edildiği varsayılmaktadır. Bu gelişmelerin şirketlerin kurumsal tasarımlarında değişim yaratması kaçınılmazdır.

Gerçeğe uygun değer muhasebesi, finansal tabloların hazırlanmasında muhasebecilerin göreceli rolünü de etkilemektedir. Gerçeğe uygun değerden türetilen varlıklar ve yükümlülükler genellikle aktüerler, değerlendirme uzmanları ve finans mühendisleri gibi profesyonellerin uzmanlığını gerektirmektedir ve bu bağlamda muhasebecilerin ikincil bir role sahip olmaları daha olasıdır. Bu durum, muhasebecilerin bu yeni finansal raporlama gerçekliğinde ihtiyaç duydukları yetkinliklere ilişkin soruları da gündeme getirmektedir.

KAYNAKÇA

- AAA Executive Committee. (1936). A tentative statement of accounting principles affecting corporate reports. *The Accounting Review*, 11(2), 187-191.
- ACCA. *IFRS 13, Fair Value Measurement*. <https://www.accaglobal.com/lk/en/student/exam-support-resources/professional-exams-study-resources/strategic-business-reporting/technical-articles/ifrs-13.html>
- Akgün, A. İ. (2016). Türkiye Finansal Raporlama Standartları'nda tarihi maliyet muhasebesinden gerçeğe uygun değere yöneliş. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 127-153.
- Allen, F. & Carletti, E. (2008). Mark-to-market accounting and liquidity pricing. *Journal of Accounting and Economics*, 45, 358-378.
- Arı, M. & Yılmaz, R. (2015). Avantaj ve dezavantajları açısından gerçeğe uygun değer ile maliyet değeri muhasebesinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 165, 147-159.
- Ball, R. (2006). International financial reporting standards (IFRS): Pros and cons for investors. *Accounting and Business Research*, 36(Supplement), 5-27.
- Barker, R. (2015). Conservatism, prudence and the IASB's conceptual framework. *Accounting and Business Research*, 45(4), 514-538.
- Barth, M. E., Beaver, W. H. & Landsman, W. R. (2001). The relevance of the value relevance literature for accounting standard setting: Another view. *Journal of Accounting and Economics* 31(1-3), 77-104.
- Barth, M. E. & Landsman, W. R. (1995). Fundamental issues relating to using fair value accounting for financial reporting. *Accounting Horizons*, 9(4), 97-107.
- Barth, M. & Taylor, D. (2010). In defense of fair value: Weighing the evidence on earnings management and asset securitizations. *Journal of Accounting and Economics*, 49(1-2), 26-33.
- Benston, G. J. (2008). The shortcomings of fair-value accounting described in SFAS 157. *Journal of Accounting and Public Policy*, 27(2), 101-114.
- Boyer, R. (2007). Assessing the impact of fair value upon financial crises. *Socio-Economic Review*, 5, 779-807.
- Bromwich, M. (1977) The use of present value valuation models in published accounting reports. *Accounting Review*, 52(3), 587-596.
- Chambers, R. J. (1964). Measurement and objectivity in accounting. *The Accounting Review*, 39(2), 264-274.
- Chasteen, L. G. & Ransom, C. R. (2007). Including credit standing in measuring the fair value of liabilities - Let's pass this one to shareholders. *Accounting Horizons*, 21(2), 119-135.
- Cooper, S. (2015). *A tale of 'prudence'*. IFRS Foundation. <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/resources-for/investors/investor-perspectives/investor-perspective-jun-2015.pdf>
- Erkuş, H. & Akcan, A. (2013). Finansal kriz gerçeğe uygun değer ve bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 226-241.
- Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve (2018 Sürümü) [https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10380/TFRS-2022-Seti-\(Mavi-Kitap\)](https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10380/TFRS-2022-Seti-(Mavi-Kitap))
- Hague, I. P. N. (2007). The case for fair value. P. Walton (Ed.), *The Routledge companion to fair value and financial reporting* (ss. 32-45) içinde. Routledge.
- Hayoun, S. (2019). How fair value is both market-based and entity-specific: Their reducibility of value constellations to market prices. *Accounting, Organizations and Society*, 73, 68-82.

- Hitz, J-M. (2007). The decision usefulness of fair value accounting – A theoretical perspective. *European Accounting Review*, 16(2), 323-362.
- Ijiri, Y. (1980). Review of an introduction to corporate accounting standards. *The Accounting Review*, 55(4), 620-628.
- Kaya, İ. & Akbulut, D. H. (2018). İhtiyatlılık kavramı üzerine yeniden düşünmek: Teorik ve ampirik literatürden kanıtlar. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(Özel Sayı), 173- 202.
- Kothari, S. P., Ramanna, K., & Skinner, D. J. (2010). Implications for GAAP from an analysis of positive research in accounting. *Journal of Accounting and Economics*, 50(2-3), 246–286.
- Landsman, W. R. (2006). *Fair value accounting for financial instruments: Some implications for bank regulation*. Bank for International Settlements Paper.
- Laux, C. & Leuz, C. (2009). The crisis of fair-value accounting: Making sense of the recent debate. *Accounting, Organizations and Society*, 34, 826-834.
- Magnan, M. L. (2009). Fair value accounting and the financial crisis: Messenger or contributor? *Accounting Perspectives*, 8(3), 189-213.
- McDonough, R., Panaretou, A., & Shakespeare, C. (2020). Fair value accounting: Current practice and perspectives for future research. *Journal of Business, Finance & Accounting*, 47(3-4), 303-332.
- Mugan, C. Ş. & Hacıhasanoğlu, E. (2010). Gerçeğe uygun değer ve kriz: Tartışmalı ilişki. *Muhasebe Bilim Dünyası*, 2010 (1), 1-23.
- Orléan, A. (2014). *The empire of value: A new foundation for economics*. MIT Press.
- Özcan, İ. & Kepçe, N. (2021). Gerçeğe uygun değer muhasebesinin kazanç kalıcılığına etkisi. *Mali Çözüm*, 31(167), 13-38.
- Özcan, İ. (2022). Mevduat bankalarında gerçeğe uygun değer hiyerarşisinin içerik analizi ve kazanç oynaklığına etkisi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 24(1), 109-131.
- Pamukçu, F. (2011). Gerçeğe uygun değer muhasebesi ve finansal tablolara etkisi. *Mali Çözüm*, 21(103), 79-95.
- Parlakkaya, R. & Çetin, H. (2010). Gerçeğe uygun değer muhasebesi finansal krizlerin sebebi mi yoksa habercisi mi? *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 3(2), 75-85.
- Paton, W. A. & Littleton, A. C. (1940). *An introduction to corporate accounting standards*. Monograph no. 3. American Accounting Association.
- Penman, S. H. (2007) Financial reporting quality: Is fair value a plus or a minus? *Accounting and Business Research*, 37(1), 33-44.
- Plantin, G., Sapra, H., & Shin, H. S. (2008a). Marking-to-market: Panacea or Pandora's box? *Journal of Accounting Research*, 46, 435–460.
- Plantin, G., Sapra, H., & Shin, H. S. (2008b). *Fair value accounting and financial stability*. Research Paper No. 08-15. The University of Chicago Graduate School of Business.
- Ronen, J. (2008). To fair value or not to fair value: A broader perspective. *ABACUS*, 44(2), 181-208.
- Sellhorn, T. & Stier, C. (2019). Fair value measurement for long-lived operating assets: Research evidence. *European Accounting Review*, 28(3), 573-603.
- Novoa, A., Scarlata, J., & Solé, J. (2009). *Pro-cyclicality and fair value accounting*. IMF Working Paper 09/39. <http://ssrn.com/abstract=1366168>

- Spencer, P. D. (2000). *The structure and regulation of financial markets*. Oxford University Press.
- Staubus, G. J. (1961). *A theory of accounting to investors*. University of California Press.
- Sterling, R. R. (1970). *The theory of the measurement of enterprise income*. The University Press of Kansas.
- Şener, A. (2012). Finansal piyasalarda kurumsal regülasyon. *Sosyoekonomi*, 2, 173-194.
- UFRS 13 – Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü [https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10380/TFRS-2022-Seti-\(Mavi-Kitap\)](https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10380/TFRS-2022-Seti-(Mavi-Kitap))
- Watts, R. L. (2003). Conservatism in accounting part I: Explanations and implications. *Accounting Horizons*, 17(3), 207-221.
- Watts, R. L. (2006). What has the invisible hand achieved? *Accounting and Business Research*, 36(1), 51-61.
- Whittington, G. (2010). Measurement in financial reporting. *ABACUS*, 46(1), 104-110.
- Whittington, G. (2015). Fair value and IFRS. S. Jones (Ed.), *The Routledge companion to financial accounting theory* (ss. 217– 235) içinde. Routledge.
- Zeff, S. A. (2018). An Introduction to corporate accounting standards: Detecting Paton’s and Littleton’s influences. *Accounting Historians Journal*, 45(1), 45-67.